

Akademisyenlerin Bakış Açısıyla Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağından Çıkamamasında Verimsiz Kamu Harcamalarının Rolü

The Role of Inefficient Government Expenditures in Turkey's Failure to Escape the Middle Income Trap from the Perspective of Academics

Prof. Dr. Menşüre Kolçak (Atatürk University, Turkey)
Dr. Halil İbrahim Şen (Ministry of Industry and Technology, Turkey)

Abstract

According to the middle income trap, economies that can come up to a certain point by imitation or capacity at hand are clogging at some point. A new paradigm is needed to continue progress. In the literature studies, it is seen that public initiative is very decisive in the fight against middle income trap. Especially in Far East Countries, the effect of public sector in getting rid of middle income trap is remarkable. It is tried to explain in a hierarchy the issues that are effective in avoiding the middle income trap. Analytical Hierarchy Process (AHP) method was preferred due to the suitability of the study. With the AHP method, it is tried to understand the point of view of the academicians who examine theoretically. According to the study, academicians considered political reasons as more important.

1 Giriş

Ülkelerin ekonomik anlamda sınıflandırılmasında kullanılan en önemli kriterlerden biri kişi başı gayri safi yurt içi hâsıla tutarıdır. Bu sınıfların sınırları ise Dünya Bankası'nın çalışması sonucunda elde edilen değerlerle belirlenmiştir. Bu sınıflandırmada Türkiye'nin de içinde bulunduğu orta gelirli ülkeler 1025 \$ - 12.376 \$ arasında kişi başı milli gelire sahip olan ülkelerdir (Dünya Bankası, 2018). Bu grupta bulunan ekonomilerden ekonomik başarı anlamında beklenen şey, makul bir süre sonunda bir üst grup olan yüksek gelirli ekonomilere katılmalarıdır. Bu bekleme süresinin uzunluğu ile ilgili çeşitli çalışmalarla ortaya konan bir takım süreler olsa da literatürde kesin kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. Orta gelir grubunda bulunan ve ekonomik büyüme anlamında yerinde sayan ekonomilerin durumunu anlatmak için kullanılan terim "Orta Gelir Tuzağıdır" (Yeldan vd., 2012).

Türkiye'nin durumunu netleştirmek için Türkiye ekonomisine ait kişi başı gayri safi yurt içi hâsıla değişimlerine bakmak gerekmektedir. Türkiye'nin, 2007-2015 yılları arasındaki kişi başı gayri safi yurt içi hâsıla açısından neredeyse hiçbir ilerleme sağlayamadığı anlaşılmaktadır. 2007 yılında 9.247 \$ ile başlayan periyot yaklaşık 9 yıllık sürenin sonunda 10 \$ artışla 9.257 \$'a ulaşmıştır. 2008-2009 finans krizi nedeniyle 8.500 \$ civarına gerileyen kişi başı GSYH değeri krizi izleyen yıllarda hızla toparlanarak kriz öncesi seviyenin de üzerine çıkmış ancak yine azalarak yükselişini kaybetmiştir.

"Orta gelir tuzağından kurtulamamada verimsiz kamu harcamalarının etkisi ne kadardır?" sorusu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmaya ışık tutması ve Türkiye'nin diğer ülkeler ile karşılaştırılması açısından aşağıdaki veriler Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulmak için daha fazla çaba sarf etmesi gerektiğini göstermektedir:

- 1960-2002 döneminde kişi başına GSYH'deki yıllık ortalama artış oranı Türkiye, Brezilya ve Kore'de sıralı olarak %2,5, %2,1 ve %6,5 olarak gerçekleşmiştir. Böylece Kore, 1960 yılında Türkiye ve Brezilya'nın ancak yarısı kadar kişi başı GSYH değerine sahipken 2002 yılında iki ülkenin sırasıyla 2,4 ve 2,8 katı kişi başına üretim seviyesine ulaşmıştır (Taymaz ve Suiçmez, 2005).

- 1990'ların başında Türkiye'nin kişi başı milli geliri Polonya'nın kişi başı milli gelirinden %64 daha fazla iken 2015 yılında Türkiye'nin kişi başına geliri Polonya'nın kişi başına milli gelirinin %73'üne kadar azalmıştır (Sak, 2016).

Bu örneklerin daha da artırılması mümkün ancak özellikle başlangıçta Türkiye ile benzer noktalarda bulunan ya da imkân olarak Türkiye'den herhangi bir fazlası bulunmayan ülkeler seçilerek değişik alanlarla ilgili fark gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Türkiye ekonomisinin gelişmiş ülkeler ile arasındaki fark araştırılmıştır. Buradan bulunan sonuçlar ve yapılan araştırmalar neticesinde orta gelir tuzağından çıkma çabalarının önündeki engeller belirlenmiş ve AHP ağacı oluşturulmuştur. Analitik Hiyerarşi Prosesi yöntemi ile analiz edilecek veriler AHP matrisleri ile ilgililerinden alınmıştır. Elde edilen bu veriler ile Analitik Hiyerarşi Prosesi yönteminde analizin temelini oluşturacak olan karar ağacı meydana getirilmiştir. Akademisyenlerden elde edilen bu veriler yöntemin usullerine uygun şekilde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

2 Türkiye Ekonomisinde Verimlilik

Verimlilik değerleri göreceli olarak yüksek olan ülkelerin bunu birkaç stratejik faktör ile başardığı görülmektedir. Genel olarak gelişmiş ekonomiler bugünkü değerlerini teknoloji yoğun üretimi ve katma değeri yüksek olan ürünlere yoğunlaşması ile yakalamış gözükmektedir. Ekonomik büyüme, temel olarak iki sebeple gerçekleşir ki bunlardan ilki girdiyi artırarak bu sayede çıktıyı çoğaltmaktır. İkincisi ise Schumpeter'in belirttiği gibi teknolojik ilerleme ve değişimler sonucu artan verimlilikle ortaya çıkan büyümedir (Taymaz ve Suiçmez, 2005). Teknolojik ilerleme ile verimlilik artışının bahsedilebileceği baş sektör sanayi sektörüdür. Ekonomide tarımın oranının düşmesi ve özellikle sanayinin payının yükselmesi emek verimliliğinin artmasına katkı sunmuştur.

Türkiye ekonomisinin verimlilik incelemesinde her sektör ayrı ayrı araştırılmıştır. Ekonomi genel hatlarıyla;

- Sanayi sektörü,
- Hizmetler sektörü,
- Tarım sektörü ve
- Enerji sektörü olarak 4 gruba ayrılmıştır.

2.1 Sanayi Sektörü

Dünyada endüstri devriminin başlangıç noktası olarak 1781 yılındaki buhar makinesinin keşfi görülmektedir. Türkiye'de ise sanayileşmenin başlangıcı olarak 1800'lü yılların başlangıcı alınabilir. Bu yıllarda Osmanlı İmparatorluğu bir atılım gerçekleştirmiş ve birçok sanayi mektebi ile sanayi atölyeleri faaliyete geçirilmiştir (Doğan, 2013). Sanayi sektörü tüm ekonomiler için en çok önem verilen alan olmuştur. Kalkınma iktisadi teorilerinde bir ekonominin gelişmesi ve ülkenin kalkınması için en kritik husus olarak sanayi görülmektedir (Kocabaş 2010). Sanayi sektörüne atfedilen bu önemin en büyük nedeni tarım ve hizmet sektörüne nazaran çok daha yüksek bir verimliliğe sahip olmasıdır. Sanayi sektörünün yüksek verimliliğe sahip olmasının yanında en büyük katkısı, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve diğer sektörlerle de bu gelişmelerin dolaylı olarak büyük etki etmesidir (Taymaz ve Suiçmez, 2005).

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yayınladığı verimlilik endekslerine göre sanayi sektöründe verimlilik, 2010-2015 yılları arasındaki 5 yıllık süreçte yerinde saymaktadır (BSTB, Verimlilik Endeksi, 2016).

	Aralık 2011	Eylül 2015	Değişim (%)
Toplam Sanayi	103,38	102,58	-0,78
Madencilik	102,03	108,52	6,36
İmalat	103,45	102,22	-1,19
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme	113,53	129,83	14,35
Aramalı Üretim	102,56	96,74	-5,68
Dayanıklı Tüketim Malları Üretimi	105,71	103,97	-1,64
Dayanısız Tüketim Malları Üretimi	99,89	105,75	5,86
Enerji Üretimi	109,45	124,88	14,10
Yatırım Malı Üretimi	108,71	106,51	-2,02

Tablo 1. Çalışan Kişi Başına Üretim Endeksi Kaynak: BSTB, Verimlilik Endeksi, 2016

Tablo 1'de gösterildiği gibi çalışan başına üretim endeksinin değeri 2011 yılında gerçekleşen değer %0,78 gerisindedir. Dayanısız tüketim malları üretiminde ise %5,86'lık bir verimlilik artışı yaşanmıştır. Bu durum Türkiye ekonomisinin beklenen dönüşümden uzak olduğunu ve ekonominin emek yoğun alanlara sıkıştığını göstermektedir (Özkul, 2016).

2.2 Hizmetler Sektörü

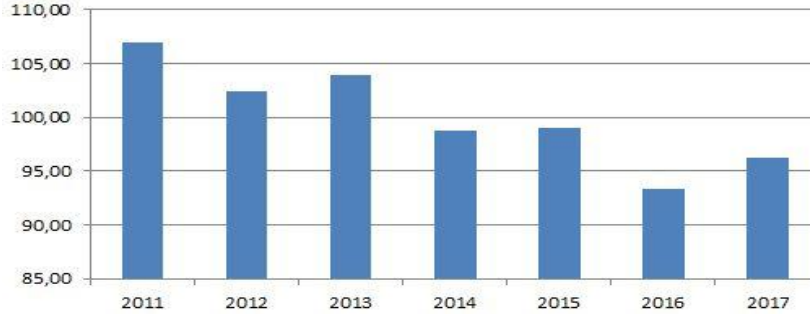
Hizmetler sektörü 20. yy'ın ikinci yarısından sonra özellikle gelişmiş ekonomilerde artan bir öneme sahip olmuştur. Sanayi toplumlarının hizmet ekonomisine/toplumuna dönüşmesi bir kaç aşamada gerçekleşir:

- Sanayi hareketleri arttıkça ulaşım hizmetleri ile kamusal bir takım hizmetler artış gösterir,
- Nüfus artışının da etkisi ile ürünlerin ticareti noktasında bankacılık ve sigortacılık faaliyetleri artış gösterir,
- Milli gelirin yükselmesi ile gıda harcamaları aynı oranda artmadığı için bu harcamaların gelir içindeki payı azalır. Buna karşın lüks mal ve hizmetlere yapılan harcamaların miktarı dolayısıyla da oranı yükselir.
- Tüm bunlar neticesinde hizmetler zincirinin son halkası olan otel, seyahat, eğlence gibi hizmetler gelişmiş olur (Dura, 1990).

Hizmetler sektörünün artan bu önemine binaen bugün hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomiler önemli yatırımlarını daha ziyade hizmetler sektörüne yapmakta ve dünya hizmet ticaretinden mümkün olan en yüksek payı almayı hedeflemektedir (Özsağır ve Akın, 2012). Hizmetler sektörü özellikle Türkiye için ödemeler dengesinde açıkların kapatılmasındaki en kritik sektördür.

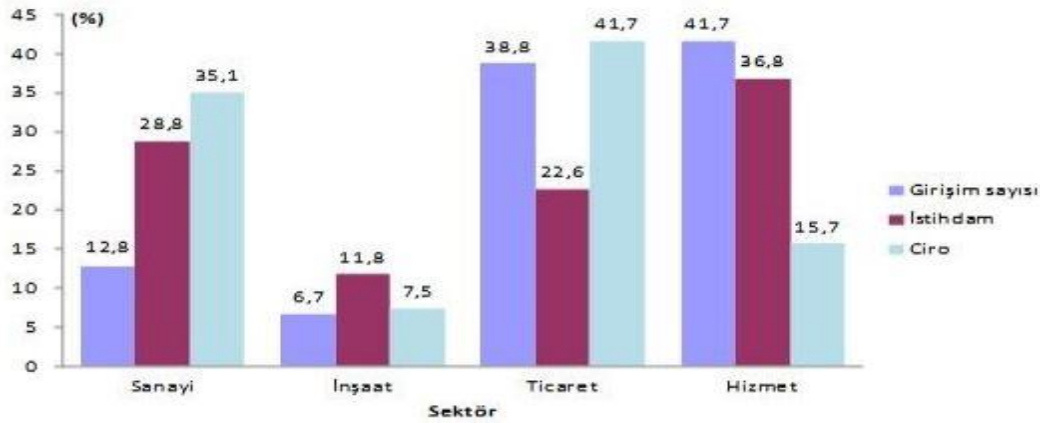
Hizmet sektörü ile ilgili ölçülebilecek somut bir verimlilik değeri olmadığı için daha çok yardımcı olabilecek diğer endeks ve değerler kullanılır. Bunun sebebi hizmet sektöründeki çıktının değerinin tam olarak tanımlanamaması veya ölçülememesidir (Yurtsuzoğlu ve Kılıçaslan, 2017). Ulusal düzeyde ölçüm yapmak isteyen

merkez ya da kurumlar hizmet sektörü için daha ziyade çalışan kişi başına katma değer ya da çalışılan saat başına katma değer gibi istatistikleri kullanmaktadırlar. Bunun nedeni iş gücü girdisinin net olarak bilinebilmesidir (Balkan, 2010). Hizmet sektöründe giren ve çıkan ürünlerdeki değişkenlik diğer sektörlerle göre oldukça fazladır (Yurtsuzoğlu ve Kılıçaslan, 2017). Hizmet sektörü ile ilgili Türkiye’deki en net göstergeler hizmet sektörü güven endeksidir. Bu endeks son üç aylık dönemdeki iş durumu, hizmetlere olan taleple ilgili elde edilen sonuçlar ve hizmetlere olan taleple ilgili beklentiler sonucunda oluşturulmaktadır (TÜİK-Sektörel Güven Endeksleri, 2017).

Şekil 1. Hizmet Sektörü Güven Endeksi **Kaynak:** TÜİK Hizmet Sektörü Güven Endeksi Verilerinden Oluşturulmuştur, 2018

Şekil 1 hizmet sektöründe iş durumu ve beklentilerin genel olarak düşüş eğiliminde olduğunu göstermektedir. Son 6 yıllık sürede 2016 yılı itibarı ile dip noktayı gören değer, 2017 yılı itibarı ile yükselmeye başlasa da hala eski değerlerine ulaşamamıştır.

Şekil 2. Girişim Sayısı, İstihdam ve Cironun Sektörlere Göre Dağılımı-2015 **Kaynak:** TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri, 2015

Şekil 2’ye göre 2015 yılında faal olan girişimcilerin % 41,7’si hizmet sektöründe yer almaktadır. Bu oran istihdam sağlama noktasında % 36,8’e toplam ciro içindeki payda ise %15,7’ye düşmektedir. Bu veriler ile ciro noktasında hizmet sektörünün beklentiden uzak olduğu söylenebilir. Hizmet sektörünün içinde ciro yapma açısından en yüksek payı ise ulaştırma ve depolama işleri almaktadır. Oransal olarak aldıkları pay sırasıyla %36,8 ve % 14,4’tür (TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri, 2015).

2.3 Tarım Sektörü

Tarım; insanların hayatını sürdürebilmesi, kalkınmaya ve istihdama olan katkısı, harici sektörlerle sağladığı hammadde ile sermaye ve en önemlisi de ekolojik dengeye olan etkisi ile vazgeçilmez olan sektördür (Doğan vd., 2015). Tarım sektörünün gelişimi tam olarak iktisadi bir araştırma konusu olup tarımı; “*eldeki kısıtlı imkânları en verimli şekilde kullanarak bitkisel ve hayvansal varlıkların üretim yeteneklerinden istifade etmek*” şeklinde tanımlamak mümkündür (Gürler, 2008).

Türkiye tarım politikasını 2000’li yıllarda daha çok IMF yönlendirmesi ile bir revizyona sokmuş, aşağıda sıralanan birçok değişikliği bu dönemde hayata geçirmiştir (Günaydın, 2006):

- Destekleme politikası Dünya Bankası’nın önerdiği gibi daha çok küçük üreticiyi öne alan ve alana dayalı doğrudan gelir desteği şekline dönüşmüş,
- Tütün, şeker ve hububat gibi ürünlerin zamanla destek alımlarının dışında bırakılması ve fiyatların dünyaya uygun hale getirilmesi benimsenmiş,
- Çiftçilere verilen kredi desteğinin adım adım kaldırılması kararlaştırılmıştır.

Ülke	İstihdam-Tarım (%)	Toplam Üretim (Milyar \$)	Tarımda Çalışan (Bin Kişi)	Çalışan Başına Düşen Tarımsal Üretim (\$)	5,8 Milyon Kişinin Türkiye’de Yaptığı Üretim Diğer Ülkelerde Kaç Kişi ile Yapılabilir (Bin Kişi)
İngiltere	1,2	14	360	38.836	1.596
Almanya	1,5	26	593	43.874	1.413
ABD	1,6	174	2.333	74.581	831
Kanada	2,4	27	429	62.907	986
Hollanda	2,5	15	213	70.423	880
Fransa	2,9	46	787	58.455	1.061
Avusturya	3,3	35	375	93.414	664
İtalya	3,7	37	829	44.654	1.388
Japonya	3,7	72	2.312	31.148	1.990
İspanya	4,4	30	775	38.700	1.602
G. Kore	6,6	27	1.646	16.402	3.780
Rusya	9,7	68	7.046	9.650	6.425
Meksika	13,4	40	6.735	5.940	10.439
Brezilya	15,3	101	14.920	6.769	9.159
TÜRKİYE	23,6	61	5.796	10.524	-----
Çin	34,8	830	261.762	3.171	19.553
Endonezya	35,1	127	38.797	3.273	18.940
Hindistan	47,2	302	220.837	1.368	45.337

Tablo 2. Tarım Ekonomisinin Ülkeler Arası Karşılaştırması *Kaynak: Dünya Bankası Tarım İstatistikleri, Derleyen Çağdaş Şirin - Bloomberg Ekonomi Servisi, 2013*

Tablo 2 tarımsal üretimin ülkemiz ekonomisinde ve diğer ülke ekonomilerinde ne anlama geldiğini göstermektedir. Tabloda özellikle gelişmiş ülkelerde tarımın istihdamdaki payının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bunun yanında çalışan başına düşen tarımsal üretim değerinde ise gelişmiş ülkelerin oldukça pozitif ayrıştığı anlaşılmaktadır. Çalışan başına üretim değeri Türkiye ile kıyasla;

- ABD’de yaklaşık olarak 7 katı,
- İngiltere’de yaklaşık 4 katı,
- Hollanda’da yine yaklaşık 7 katı ve
- Kanada için yaklaşık olarak 6 katıdır.

Türkiye bu tabloda bulunan gelişmiş ve gelişme yolunda olan 18 ülke içinde tarımsal üretim verimliliğinde 12. sıradadır. Türkiye bu ülkelerden orta sıralarda bulunan İtalya’nın ulaştığı verimlilik rakamlarını yakalayabilse toplam tarımsal üretimini 61 milyar \$’dan yaklaşık olarak 260 milyar \$’a çıkarabilecektir. ABD ve Hollanda gibi ilk sıralarda bulunan ülkelerin verimlilik değerlerinin yakalanması durumunda ise bu değer yaklaşık olarak 420 milyar \$’dır.

Türkiye’nin tarımda gelişmiş ülkelerin sahip olduğu verimliliği yakalayamamasının birçok nedeni bulunmaktadır. En önemlilerinden biri ise tarımda makineleşme problemidir. 2015 yılı itibarı ile Türkiye’deki 130 milyar TL tutarındaki makine-ekipman yatırımının yalnızca 7,3 milyar TL’si tarım alanındadır. Dünya tarım makineleri ihracatı yaklaşık olarak 53 milyar \$ civarında bulunurken Türkiye’nin bu pastadan aldığı pay sadece 850 milyon TL yani yaklaşık %1,6’dır (Donat, 2017). Bu pazardaki liderler ise ABD, Almanya ve İtalya olup bu ülkeler aynı zamanda Tablo 1.6’da verimliliği en yüksek olan ülkelerdendir.

2.4 Enerji Sektörü

Enerji, insan hayatının sürdürülebilmesi için en önemli unsurlardan biridir. Özellikle 1970’lerde patlak veren petrol krizi ile enerjinin ülke ekonomisi için ne kadar önemli olduğu net olarak görülmüştür (Aktaş ve Alioğlu, 2012). Enerjiye olan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır. Geçtiğimiz 50 yıllık sürede dünya nüfusu yalnızca 2 kat artmasına rağmen enerjiye olan ihtiyaç yaklaşık 6 kat artmıştır (Satman, 2006).

Türkiye, ortaya çıkacak olan bu büyük açığı kapatılabilmek için son yıllarda enerji sektöründe köklü değişikliklere gitmiştir. Özellikle rekabetin artması amacıyla özel sektör mümkün olduğu kadar sektöre dâhil edilmiştir. 2002 yılında elektrik üretimi noktasında %32’lik paya sahip olan özel sektör 2017 yılında bu payını yaklaşık olarak %75’e çıkarmıştır (T.C. Başbakanlık Yatırım, Destek ve Tanıtım Ajansı, 2017). Özel sektörün piyasaya daha fazla katılması sayesinde bugün itibarı ile yaklaşık 80 GW olan elektrik üretim kapasitesinin 2023 yılı itibarı ile 120 GW büyüklüğüne erişmesi beklenmektedir (YDTA, 2017).

Verimliliğin çok önemli bir parametre olduğu enerji üretim sektöründe son yıllarda benimsenen kavram “yenilenebilir enerjidir”. Yenilenebilir enerji kaynakları vasıtasıyla yapılan elektrik üretimi ile mümkün olan en az şekilde zararlı gaz salınımı yapılmakta, daha verimli ve daha uzun ömürlü enerji üretim kaynaklarına sahip olunmaktadır. Genel ifadeyle, yenilenebilir enerji kaynağı; enerji kaynağından alınan enerjiye eşit oranda veya kaynağın tükenme hızından daha çabuk bir şekilde kendini yenileyebilmesi şeklinde tanımlanabilir (YEGM,

2015). Türkiye gibi enerji açığı bulunan ülkelerin enerji politikalarını kurgularken en önemli kriterler ilk yatırım maliyetleri, işletme maliyetleri ve elde edilecek olan çıktıdır (Kaya ve Koç, 2015).

Santral Tipi	İlk Yatırım Maliyeti (\$/kW)	Sabit İşletme Maliyeti (\$/kW-Yıl)	Değişken İşletme Maliyeti (\$/MWh)
Deniz Üstü Rüzgâr Santrali	6230	74	-
Nükleer Santral	5530	93,28	2,14
Jeotermal Enerji Santrali	4362	100	-
Biyokütle Enerji Santrali	4114	105,63	5,26
Güneş Enerji Santrali	3873	24,69	-
Kömür Yakıtlı Linyit Santral	3246	37,8	4,47
Hidroelektrik Santral	2936	14,13	-
Rüzgâr Santrali (Kara)	2213	39,55	-
Doğalgaz Yakıtlı Linyit Santral	917	13,17	3,6

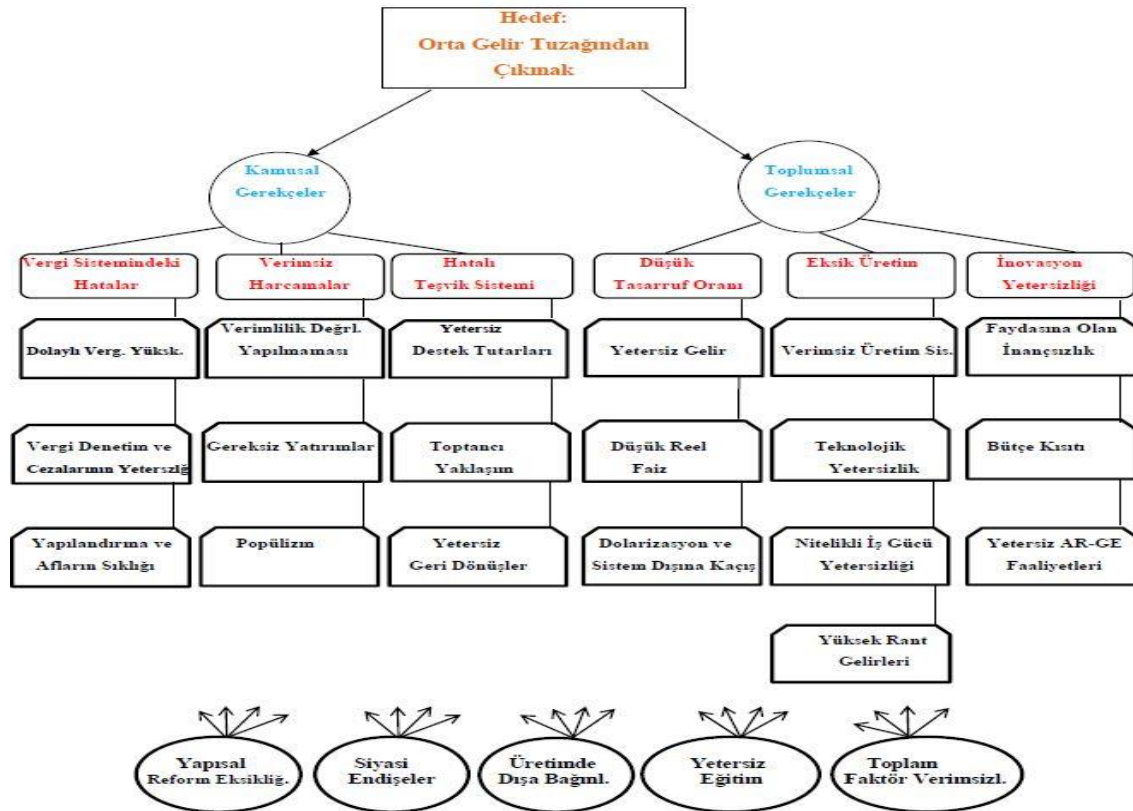
Tablo 3. Enerji Santrali Maliyetleri *Kaynak: Kaya ve Koç, 2015: 65*

Tablo 3'ten anlaşıldığı gibi ilk yatırım maliyeti en düşük tesisler sırasıyla doğalgaz yakıtlı linyit santraller, karada kullanılan rüzgar santralleri ve hidroelektrik santrallerdir. Yatırım kaynakları Türkiye gibi sınırlı olan bir ekonomide öncelik, ilk yatırım maliyetleri en düşük tesislere verilerek en az maliyetle enerji ihtiyacını gidermek bir enerji politikası olarak belirlenmiştir.

Santrallerde üretilen enerjinin birim maliyetlerine bakıldığında, en yüksek birim maliyetin güneş enerji santralinde (2014 yılı 18-26,5 cent/kWh), en düşük birim maliyetinin ise rüzgâr enerji santralinde (2014 yılı 3,7-16,2 cent/kWh) olduğu görülmektedir (Kaya ve Koç, 2015). Bu verilerle yapılan değerlendirmede gerek ilk yatırım maliyetinin düşüklüğü gerekse birim maliyetinin azlığı nedeniyle karada kurulu rüzgâr santralleri enerji ihtiyacını karşılamada bugünkü değerler itibari ile en verimli kaynaktır.

3 Yöntem

Yapılan literatür çalışması, inceleme ve araştırmalarla beraber ekonomik gözlemler sonucu orta gelir tuzağında bulunulmasına sebebiyet veren etkenler geniş bir çerçevede ele alınmış ve basamak basamak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucu yapının Şekil 3'teki ağaç yapısı şeklinde olması kararlaştırılmıştır.

Şekil 3. AHP Hiyerarşik Yapısı

AHP yöntemi kullanılarak gerçekleştirilecek olan analizde hiyerarşi ağacının netleştirilmesi analizin en önemli ve temel aşamasıdır. Ağaç yapısı oluşturulurken; gerek yapılan literatür araştırmalarından, gerek uzman görüşlerinden gerekse gözlemlenen ekonomik gelişmelerden yola çıkılarak seçenekler belirlenmiş ve geniş çaplı bir inceleme için bu seçeneklerden aynı şeyi anlatanlar hariç neredeyse tamamı ağacın yapısına eklenmiştir.

Ağacın yapısının geniş çerçevede belli olmasından sonra belirlenen kriterlerin alt kriterleri incelenmeye başlanmıştır. Nihai olarak ise orta gelir tuzağından çıkılmamasında tüm bu kriterleri etkileyen gerekçeler ağacın en altında sıralanmıştır. Bu gerekçeler belirlenirken de yine çalışmada bugüne kadar elde edilen bilgi ve bulgular ile yapılan araştırmalardan faydalanılmıştır.

Bu bilgiler ışığında belirlenen tüm bu ağaç yapısı iki ana başlık altında hiyerarşik bir düzene göre sıralanmıştır. Bir ekonomik sistemin iki temel unsuru, iki yön vereni olarak kamu ve toplum belirlenmiştir. Kamu, yetkisi ve güce ile aldığı kararlar ve çizdiği politikalar aracılığıyla ekonomiye yön verebilirken toplum hem en büyük tüketici grubunu oluşturan hem de üretimi üstlenen ve kararları ile sisteme etki edebilen birimdir. Böylece ana gerekçeler bu iki çatı altında toplanmıştır.

3.1 Kamusal Gerekçeler

Bir ekonomide ekonominin yönünü belirleyecek ve politikaları oluşturacak olan güç kamudur. Elinde olan güç ile piyasayı yönlendirebilecek ya da alınan kararların uygulanması noktasında gerekli zorlamayı yapabilecektir. Daha önce çalışması yapılan her dört sektör için de kamunun çizeceği yol haritası varılacak noktayı önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Yani bu güç, yönlendirici olmakta ne ölçüde etkili olabiliyorsa yapacağı hataların sonuçları da ekonomi üzerinde aynı şekilde etkili olabilmektedir. Kamu imkânlarının orta gelir tuzağı ile mücadelede ne denli bir etkiye sahip olduğunu görmek için incelenecek çok önemli örnekler vardır. Bunlardan en önemlileri Güney Kore ve Japonya ekonomileridir. Üretim yapısının ve ihracatının içeriğini ve kalitesini değiştirmeye karar veren Kore devleti 1988-2008 yılları arasında ileri teknoloji ürünlerin ihracattaki payını %15'lerden %35'lere çıkarmıştır (Dünya Bankası-Dünya Gelişim Göstergelerinden elde edilmiştir). Güney Kore hükümetinin öncülüğünde 1962 yılında başlayan ekonomik planlama ile 1960-1989 döneminde ülkede kişi başı gelir 79\$'dan 5199\$'a ve ihracat 33 milyon \$'dan yaklaşık 62 milyar \$'a yükselirken işsizlik oranı %12'lerden %3'lere düşmüştür (Çakmak, 2016). Japon hükümetinin İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından neredeyse bitmiş bir ekonomiyi düzeltmek adına kurduğu Japon Produktivite Merkezi ülkenin ileride yaşayacağı kalkınmanın temellerini atmıştır (Yener, 2015). Kamu idaresi öncülüğünde yapılan çalışmalar ile Japonya, verimlilik konulu çalışmaların ve verimlilik düşüncesinin merkezi haline gelmiştir. Bu fikri değişim ile ortaya Japon Modeli denilen ekonomik model çıkmıştır (Murat, 1992). Japonya bugün yaklaşık 5 trilyon \$'lık GSYH değeri ABD ve Çin'in ardından dünyanın en büyük üçüncü ekonomisidir (TEB, 2018; Trading Economics, 2018). Japon hükümeti tarafından 1955-1970 yılları arasında temeli atılan sistemin etkileri hızlı şekilde görülmüş ve Japon ekonomisi tarihin en hızlı ekonomik sıçramalarından birini gerçekleştirmiştir.

Şekil 4. Japon GSYH Değişimi *Kaynak: Trading Economics, 2018*

Özellikle 1980-2000 yılları arasında GSYH değeri büyüklüğü yaklaşık 4 katına ulaşmıştır. Sonradan yine Japon Durgunluğu olarak adlandırılan bir durgunluk süreci içerisine girilse de Japon ekonomisini savaşın yıkıntıları arasından dünyanın üçüncü büyük ekonomisi haline getiren etken, kamu öncülüğünde hazırlanan ve uygulanan plandır. Bu doğrultuda özellikle verimliliği incelenen dört ana sektör üzerinde kamunun etkisi en belirgin güçtür. Bu gücün doğru ya da yanlış kullanımına göre bir ekonomi orta gelir tuzağından kolayca kurutulabilirken uzun yıllar bu tuzakta da kalabilir. Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulma çabasında engel teşkil eden kamusal gerekçeler; vergi sistemindeki hatalar, verimsiz harcamalar ve hatalı teşvik sistemi ile onların da altında bulunan 9 alt başlık ile incelenmiştir.

3.2 Toplumsal Gerekçeler

Ekonomik sistemin en önemli unsurlarından bir tanesi, tüketimin ve üretimin en büyük paydaşı olan toplumdur. Davranışları ve tercihleri, ekonomik gelişimin en belirgin etkileyenleridir. Parayı tutma ve harcama alışkanlıkları,

üretime olan katılma hevesleri, bilgi ve birikimleri ile onu üretime aktarma yetenekleri ekonomi üzerinde kalıcı izler bırakabilmektedir.

Çok yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler ile KB GSYH değeri bakımından ülkeler sıralamasında ilk sıralarda bulunan ülkelerin %76 oranında aynı ülkeler olması toplumun ekonomi için anlamını daha net ortaya koymaktadır. Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulma çabasında engel teşkil eden toplumsal gerekçeler; düşük tasarruf oranı, eksik üretim ve inovasyon yetersizliği başlıkları ile onların da altında bulunan 10 alt başlık ile incelenmiştir.

4 Analiz

AHP yönteminde, genel olarak belirli kriterler dâhilinde seçilen uzman kişilerden oluşan ve sayıları 7-12 arasında değişen uzman gruplar ile çalışılmıştır. Yapısı belirlenen ağaç uzman grubun değerlendirmesine sunulup;

- Uzman grubun bir araya gelerek ortaklaşa tek bir matris oluşturması ya da
- Ayrı ayrı kendi değerlendirmelerini yapan uzmanların matrislerinin geometrik ortalaması alınarak sadece bir matris tablosuna dönüştürülmesi yoluyla yöntem uygulanmıştır.

Albayrak (2004) tarafından yapılan çalışmada piyasadaki en büyük bankalardan seçilmiş olanlarının performans ölçümleri AHP yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bunun için profesyonellerden ve müşterilerden oluşan 12 kişiyi geçmeyen bir uzman grup belirlenmiş ve analiz bu kişilerin değerlendirmeleri üzerinden yapılmıştır.

Bu çalışmada ise çok daha büyük bir yapı benimsenmiş ve elde edilecek sonuçların gerçeğe en yakın sonuçlar olması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda analiz konusunda fikirlerinin alınacağı ilk ekip için Türkiye'deki devlet üniversitelerinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri bir evren olarak alınmıştır. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) internet sitesinde yapılan araştırma ile 96 adet devlet üniversitesinde İİBF bulunduğu anlaşılmıştır (YÖK, 2018). Bu üniversitelerin iktisat bölüm başkanları ile telefon ve e-mail ile iletişim sağlanarak kendilerinden ya da görevlendirecekleri bir akademisyenden matrisleri doldurmaları talep edilmiştir. 61 üniversiteden geri dönüş alınmış ancak bunların 48 tanesi tutarlılık analizi sonucunda kullanılabilir bulunmuştur. Bu sayıda bir örneklem ile AHP yöntemini uygulamak literatürde bugüne kadar uygulanmamış büyüklükte bir çalışmadır. Bu matrislerin bir kısmı grup değerlendirmesi şeklinde alınırken diğerleri de ferdi olarak alınmıştır. Nihayetinde çalışma için toplam 48 üniversiteden sağlıklı geri dönüş sağlanabilmiş ve çalışma, alınan bu verilerin üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında oluşturulan AHP ağacı, yöneme uygun şekilde analiz edilmiştir. Bu analizler esnasında bazı tabloların tutarlılık oranlarında beklenenden daha yüksek değerler çıkmıştır. Karşılaşılan bu durumlar eğer bireysel olarak doldurulan AHP matrisleri tablosundan kaynaklamışsa değerleri giren ilgili kişi ile görüşülmüş ve tutarsızlıktan bahsedilerek tutarsızlığın olduğu matrisin yeniden değerlendirilmesi istenmiştir. Bu durum tüm değerlendiriciler için aynı şekilde gerektiği kadar tekrar edilmiş ve bireysel olarak doldurulan tüm matrisler tutarsızlık analizi açısından sorunsuz hale getirilmiştir. Elde edilen bu matrisler yine yöntemde bahsedildiği şekilde geometrik ortalamalarının alınması usulü ile tek bir matrise dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu şekilde oluşturulan nihai matrisler de tekrar tutarsızlık analizine tabi tutulmuş ve yine bazı matrislerde beklenenden fazla tutarsızlık oranı ile karşılaşılmıştır. Bu durumda değerlendirmede bulunan değerlendiriciler ile görüşülmüş ve bu durumdan haberdar edilmişlerdir. Ortaya çıkan bir tutarsızlık durumundan bahsedilmiş ve kendi kanıları ile ilgili herhangi bir değişiklikte bulunup bulunmayacakları öğrenilmiş ve ağaçta bulunan tüm detaylar tekrar açıklanmıştır. Detaylı bilgilendirmeden sonra kanısını değiştirmek istemeyen değerlendiricilerin fikirleri aynen korunurken değişiklik talebinde bulunanların fikirleri matriste güncellenerek tutarsızlık analizleri tekrar yapılmıştır. Bu durum, katlanılabilen en yüksek tutarsızlık oranı olan 0,10 değerinin nihai matrisler tablosunda bulunan hiçbir matriste de aşılmamasına kadar devam etmiş ve elde edilen nihai matrisler de yöntemde belirlenen tüm koşulları sağlar hale gelmiştir.

Elde edilen verilerin tutarlılığı hususunda yöntemin belirlediği sınırların dışına çıkmadığı anlaşıldıktan sonra bu veriler nihai analize tabi tutulmuştur. Yapılan analizlerde Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkamamasında birinci seviye etkenler olarak kamusal ve toplumsal gerekçeler karşılaştırılmış ve bu durum üzerinde akademisyen değerlendiricilere göre;

- Kamusal gerekçelerin %79,
- Toplumsal gerekçelerin ise %21 etkisinin olduğu görülmüştür.

Tüm bu temel gerekçeler 19 alt kriter baz alınarak karşılıklı değerlendirmeye tabi tutulmuştur Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulamamasını 5 ana ayak üzerinde açıklayan çalışma sonucunda etki ağırlığı sırasıyla;

- %41 ile siyasi endişeler,
- %20,2 ile yapısal reform eksikliği,
- %15 ile kalitesiz eğitim,
- %12,6 toplam faktör verimsizliği ve
- %11,2 ile üretimde dışa bağımlılık hususları Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkamama nedenlerini açıklamaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, E., Alioğlu, O., (2012), “Türkiye’de Enerji Sektörü Analizi: Marmara Bölgesi Termik Santraller Örneği”, Ç.Ü. SBE Dergisi, Cilt:21, Sayı:1, s.281-298
- Albayrak, Y.E., “Hizmet Sektöründe Performans Odaklı Çok Amaçlı Karar Verme: Banka Performans Ölçümünde Analitik Hiyerarşi Süreci Uygulaması”, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul:2004, s.48.
- Balkan, D.(2010). “Hizmet Sektörü ve Hizmet Sektöründe Verimlilik Ölçümü”. Anahtar Dergisi, MPM Aylık Yayın Organı: Verimlilik, 22(260), 44-45.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Endeksi, 2016
- Çakmak, U., (2016), “Güney Kore’nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri” (1960-1990), Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, C:21, S:1, s. 151-171
- Doğan, M., (2013), “Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış”, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı:28, s. 211-231
- Doğan, Z., Arslan, S., Berkman, A. N., (2015), “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi
- Donat, İ., (2017), Tarım Makineleri Sektörünün Karnesi, <http://www.bloomberght.com/yorum/irfan-donat/2054148-tarim-makineleri-sektorunun-karnesi>, Erişim Tarihi: 18.01.2018
- Dura, C. (1990). Bilgi Toplumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Dünya Bankası, (2018), World Bank Country and Lending Groups, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>), Erişim Tarihi: 09.08.2019
- Günaydın, G. (2006), “Türkiye Tarım Sektörü”, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Sayı 76-77,
- Gürler, A. Z., (2008), Tarım Ekonomisi, Ankara, Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Kaya, K., Koç, E., (2015), “Enerji Üretim Santralleri Maliyet Analizi”, Makine Mühendisleri Odası – MMO Mühendis ve Makine Dergisi, Cilt:56, Sayı:660, s.61-68, , https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/14c4511b3c98f14_ek.pdf, Erişim Tarihi: 20.01.2018
- Kocabaş, (2010), “Teknolojinin İşgücü ve Üretim Üzerindekileri Etkileri (Türkiye’de İmalat Sanayinin İncelenmesi)”, Çukurova Üniversitesi SBE İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Murat, S., (1992), “Sosyal Siyaset Konferansları”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 37-38. Kitap, Yayın No: 3662
- Özkul, İ., (2016), “Sanayide Verimlilik 5 Yıldır Yerinde Sayıyor”, Dünya Gazetesi, Köşe Yazısı (<https://www.dunya.com/kose-yazisi/sanayide-verimlilik-5-yildir-yerinde-sayiyor/27476>) - Erişim Tarihi: 20.12.2017
- Özsağır ve Akın, (2012), “Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.11, Sayı.41, s. 311-331
- Sak, G., “Türkiye Yan Yan Giderken Polonya Düz Yolda İlerliyor”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı-TEPAV, Ankara, http://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5740/Turkiye+yan+yan+giderken_+Polonya+duz+yolda+ilerliyor, (Erişim Tarihi:07.08.2017)
- Satman, A.,(2006), “Dünyada Enerji Kaynakları”, Türkiye’de Enerji ve Kalkınma, Tasarım Yayınları 24: Enerji 1, İstanbul.
- T.C. Başbakanlık Yatırım, Destek ve Tanıtım Ajansı, 2017
- Taymaz, E. ve Suiçmez, H., (2005), “Türkiye’de Verimlilik, Büyüme ve Kriz”, Turkish Economic Association, Ankara, s. 12
- TÜİK, Sektörel Güven Endeksleri, 2017
- Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvoda, E., ve Özsan, M.E., (2012), “Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye?” Cilt 1: Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz, TÜRKONFED Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu, İstanbul
- Yener, E., (2015), “Verimlilik Stratejileri: Başarılı Örnekler ve Türkiye için Öneriler”, Anahtar Dergisi-Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (<https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/verimlilik-basarili-ornekler-ve-turkiye-icin-oneriler/1993>), Erişim Tarihi: 24.11.2017
- Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, (2015)
- Yurtsuzoğlu ve Kılıçaslan, (2017), “Türkiye Hizmet Sektöründe Yapısal Değişim ve Verimlilik”, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt.17, Sayı.2, s.215-228